

2011 NOV. 17

52542
3 FL 119

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXXI
Fasciculus 1–17.

SZEGED
2008

Acta Juridica et Politica

**Tomus LXXI
Fasciculus 1–17.**

**SZEGED
2008**

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS, LÁSZLÓ BODNÁR,
JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ
KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI, FERENC NAGY,
PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL, BODNÁR LÁSZLÓ,
HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH
JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS, NAGY FERENC, PACZOLAY
PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Főszerkesztő
HOMOKI-NAGY MÁRIA

Techikai szerkesztő
MARVANEK JUDIT

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.
ISSN 1587–9941 Publ. doct.

Tomus LXXI.

- Fasc. 1. *Antal Tamás*: A szegedi közigazgatás alapintézményei 1945 és 1990 között (Szeged, 2008.) 3–47. p.
- Fasc. 2. *Bezdán Anikó*: A vadásztársaság, mint a jogi személy egyik alaptípusa (Szeged, 2008.) 49–71. p.
- Fasc. 3. *László Blutman*: The manifest inapplicability standard: the puzzling story of the Dzodzi jurisprudence (Szeged, 2008.) 73–93. p.
- Fasc. 4. *Borsodi Zoltán*: A 2006. évi X. törvény kodifikációja (Szeged, 2008.) 95–129. p.
- Fasc. 5. *Fantoly Zsanett*: A büntető eljárási (tárgyalási) rendszerek és a büntető-eljárás korszerűsítése (Szeged, 2008.) 131–150. p.
- Fasc. 6. *Farkas Csamangó Erika*: Az agrár-környezetgazdálkodás alapjai (Szeged, 2008.) 151–182. p.
- Fasc. 7. *Gyémánt Richárd*: Magyarország népesedéstörténete a 13. században (Szeged, 2008.) 183–216. p.
- Fasc. 8. *József Hajdú*: Fixed-term employment contract in Hungary (Szeged, 2008.) 217–261. p.
- Fasc. 9. *Heka László*: Bevezetés a zsidó jogrendszerbe (Szeged, 2008.) 263–304. p.
- Fasc. 10. *Józsa Zoltán*: A közszektor reformjának új iránya: az egységes kormányzás (Szeged, 2008.) 305–327. p.
- Fasc. 11. *Juhász Zsuzsanna*: Szuicid cselekmények a fogvatartottak körében (Szeged, 2008.) 329–345. p.
- Fasc. 12. *Nagy Ferenc*: Feuerbach büntetési és törvényességi teóriája (Szeged, 2008.) 347–386. p.
- Fasc. 13. *Schiffner Imola*: A diplomáciai védelem a nemzetközi bíróságok gyakorlatában, különös tekintettel az egyéni jogok érvényesítésére (Szeged, 2008.) 387–431. p.
- Fasc. 14. *Soós Csikós Szilvia*: A csoportos létszámcsökkentés szabályozása (Szeged, 2008.) 433–465. p.
- Fasc. 15. *Szondi Ildikó – Bálint Erzsébet – Mészáros János*: Betekintés az amerikai magyarság demográfiai viszonyaiba Toledo (Ohio) és Szeged együttműködése kapcsán (Szeged, 2008.) 467–490. p.
- Fasc. 16. *Varga Norbert*: Az állampolgárság fogalmának kialakulása a magyar közjogban (Szeged, 2008.) 491–517. p.
- Fasc. 17. *Shwabenspiegel – Forschung im Donaugebiet*
- Fasc. 17.1. *Elemér Balogh*: Vorwort (Szeged, 2008.) 521–522. p.
- Fasc. 17.2. *György Benyik*: Einflüsse der Bibel auf den Schwabenspiegel (Szeged, 2008.) 523–529. p.
- Fasc. 17.3. *László Blazovich*: Die Wirkung des Schwabenspiegels in Ungarn (Szeged, 2008.) 531–543. p.
- Fasc. 17.4. *Heinz Holzhauser*: Familien- und strafrechtsgeschichtliche Beobachtungen am Schwabenspiegel (Szeged, 2008.) 545–554. p.
- Fasc. 21.5. *Bernd Kannowski*: Zum Beweisrecht des Schwabenspiegels (Szeged, 2008.) 555–569. p.
- Fasc. 17.6. *Peter Landau*: Die Königswahl vom Sachsenspiegel zum Schwabenspiegel (Szeged, 2008.) 571–577. p.
- Fasc. 17.7. *Heiner Lück*: Kohärenzen, Parallelen, Divergenzen. Sachsenspiegel und Schwabenspiegel im Vergleich (Szeged, 2008.) 579–596. p.

VARGA NORBERT

Az állampolgárság fogalmának kialakulása a magyar közjogban

Az állampolgárság fogalmának kialakulása és a közjogba történő beékelődése a polgári átalakulás terméke. Ezzel a fogalommal a rendi időszakban nem találkozhattunk, hiszen a honosság, honpolgárság kifejezést használták a magyar államhoz való tartozás megjelölésére. A definiálás nem egyszerű feladat, hiszen annak tartalma rejtett, „ugyanúgy, mint egy épületnek a mélyben, a föld alatt lévő tartószerkezete.”¹ Ezért jelent problémát eredetének és tartalmának vizsgálata. Az állampolgárság fogalmának elemzése ahhoz szükséges, hogy bemutassuk a szabályozás és a gyakorlat alakulását, hiszen a fogalomhasználat változása párhuzamosan alakult a szabályozástörténet fejlődésével. Az utóbbi folyamat következménye, hogy e közjogi definíció külső megjelenési formája és elnevezése megváltozott, amelyet tartalmának módosulása indukált. A részletek vizsgálatához a fogalomképzésen keresztül vezet az út, amely a jog világában egy rendkívül összetett jelenség, hiszen figyelembe kell venni a társadalmi és a gazdasági változásokat.

A rendi közjogban nem találhatjuk meg az állampolgárság fogalmát, amelynek következtében nem történt meg annak egységes szabályozása sem. Helytálló ezért Királyfi azon kijelentése, miszerint a „rendi alkotmány joga ugyanis nem ismert egy egységes jogviszonyt, a mely az állam összes tagjait egyenlő erejű kötelekkel fűzi a közhatalomhoz, nem ismert egy egységes állampolgárságot”.²

¹ BESNYÓ KÁROLY (szerk.): *A magyar állampolgárság (Megszerzése és elvesztése a gyakorlatban)*. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest, 1982. 15. p.

² KIRÁLYFI ÁRPÁD: *A magyar állampolgárság kizárólagossága*. 187. p., in.: Angyal Pál [et. al.] *Ünnepi dolgozatok Concha Győző egyetemi tanársága negyvenéves emlékére*. Franklin. Budapest, 1912. Ez egyben azt is jelentette, hogy az államot alkotó népességet két részre osztotta a rendi közjog. Megkülönböztette azokat, aki részt vettek a hatalom irányításában és a renden kívüli személyeket. A nemesi rend tagjai, mint a szent korona részesei vettek részt az állami élet irányításában. uo. 188. p. A szent korona tanhoz válogatott irodalom: Timon Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet a nyugati államok jogfejlődésére*. Révai és Salamon Könyvnyomdája. Budapest,

Az állam hatalma alatt nem csak a honpolgárok álltak, hanem az ott tartózkodó külföldiek is. Ez jelentette a területi felségjog érvényesülését. Az állampolgároknak különleges helyzetük volt, mert ők alkották a „honpolgárok egyetem”-ét.³ A jogpozitivizmus elveire támaszkodva a jogtudósok nem foglalkoztak az állampolgárság fogalmának meghatározásával vagy tartalmának elemzésével, csak a törvényi rendelkezések ismertetésével.

Az állampolgárság egy természetes személynek az adott államhoz való tartozását fejezi ki. A két fél között a jog által szabályozott viszony jön létre, amelyből jogok és kötelezettségek származnak.

A kései abszolút monarchiákban már megjelent az állampolgárság, mint az alattvalói fogalom kiterjesztése.⁴ Az állampolgárság fogalmának kialakulása a polgári nemzetállamok megalakulásáig nyúlik vissza, összefüggésben a jogegyenlőség megjelenésével és a népszuverenitás eszmerendszerével.⁵

Az állampolgárság fogalmának fejlődése szoros összefüggésben volt a polgári átalakulás következtében kialakuló jogegyenlőség gondolatával. A rendi állás volt a meghatározó 1848 előtt, hiszen csak a rendek voltak részesei az államhatalomnak. Mindenki más csak alattvalónak számított. A szent korona tagságának fogalma (*membrum Sacrae Regni Coronae*) helyettesítette az állampolgárság kifejezést 1848 előtt.⁶ Szalay is a magyar korona alattvalóiról beszélt, akiket „státuszpolgári” minőségben kell részesíteni. A honpolgárok alatt a magyarokat értette. Magyaroknak tekintett mindenkit, akik a magyar korona és a magyar törvények alatt álltak. A „magyar szó minden esetre egyjelentésű a honpolgár szóval.”⁷

Azonban nem ilyen egyszerű a helyzet, hiszen 1848-ban a jogegyenlőség elvét úgy mondták ki, hogy az állam összes polgárát „az alkotmány sánczaiba bevétettek”.⁸ Nem mondták ki a nemesi kiváltságok és a nemesség eltörlését. A jogegyenlőség elvének ilyen formában történő deklarálásával a honpolgárok a politikai jogok részeseivé váltak. Ezzel a magyar társadalomban érvényesülő

1902. 510–516. pp. Eckhardt Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Politzer Zsigmond és fia jogi könyvkereskedés. Budapest, 1946. 254–256. pp.

³ TOMCSÁNYI MÓRICZ: *Magyarország közjoga*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1940. 129. p.

⁴ KÁLLAI GÁBOR: *A közjog alapjai*. Új Mandátum. Budapest, 2005. 113. p.

⁵ SÁRI JÁNOS: *Állampolgárság*. 53., in.: Halász József, Sári János (szerk.): *Állami intézmények a politikai rendszerben*. Kossuth. Budapest, 1987. Ezzel a megállapítással egyet értett Kállai Gábor is, aki szintén a nemzetállamok kialakulását hangsúlyozta. Ez játszotta a meghatározó szerepet a fogalom megjelenésében. Kállai. 2005. 113. p.

⁶ POLNER ÖDÖN: *Az állampolgárság*. 487., in.: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Magyar jogi lexikon*. I. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Budapest, 1989. 487. p.

⁷ Magyaroknak vélte a horvátokat is állampolgársági tekintetben. „Sose erőködjének ott a Száva partjain más közjogot formulázni”. SZALAY LÁSZLÓ: *Publicistai dolgozatok*. Kiadja Heckenast Gusztáv. Pest, 1847. 196–197. pp.

⁸ FERDINÁNDY GEJZA: *Magyarország közjoga (Alkotmányjog)*. Politzer és fia kiadása. Budapest, 1902. 202. p.

arisztokratikus felfogás továbbra is fennmaradt.⁹ A jogegyenlőség három féle formáját különböztette meg Fank. Ismerte a törvényelőtti egyenlőséget, amely szerinte azt jelentette, hogy minden állampolgár egyenlő az államhoz való viszonyában. A politikai jogegyenlőség alatt azt értette, hogy minden állampolgár azonos politikai jogokkal rendelkezik. A harmadik változatát a közteherviselésben vélte felfedezni.¹⁰

A jogegyenlőség elvének jelentőségét hangsúlyozta Balogh Arthur is, aki szerint a polgároknak egyforma jogai és kötelezettségei voltak. A jogegyenlőség alatt a „jogrend egyformasága és a közhatalomra befolyást adó jognak egyenlő feltételek melletti megszerezhetését” értette.¹¹ A modern értelemben vett állampolgárság az osztrák közjogban is a jogegyenlőség elvével jelent meg. Az állam kötelékébe tartozó személyek élvezték annak védelmét. A politikai jogokat is csak ezek a polgárok gyakorolhatták, szemben az idegenekkel.¹²

A polgári forradalmak nagymértékben kibővítették azoknak a körét, akik az alkotmányos jogokat gyakorolhatták. Olyan jogállást kaptak, amelyen keresztül részt vehettek az állam irányításában. Ez történt meg a rendiség felszámolásával a polgári átalakuláson keresztül, úgy, hogy az állampolgársági jog tartalma nem került szabályozásra.¹³ Erre a megállapításra jutott Királyfi is, aki szerint a „modern magyar állampolgárság” megszületése 1848-ra tehető. Ez az állampolgársági jog materiális és formai szempontból egységes volt. Először is ez azt jelentette, hogy az állampolgársági jogviszony tartalmát alkotó jogok és kötelezettségek mindenkit egyenlő módon terheltek. Ezt nem mondhatjuk a rendi időszak honpolgársági jogára. A formális egyenlőség az állampolgárság, mint jogviszony megszerzésére és elvesztésére vonatkozó szabályok egységesülését jelentette. A fogalom már 1848-ban megjelent, de a törvényi szabályozás még váratott magára, amely szükséges lett volna ahhoz, hogy ezt a modernnek számító kifejezést tartalommal töltsék meg a jogalkotók.¹⁴

Az első állampolgársági törvényünk (1879:L. tc.) képviselőházi vitája alkalmával is felmerült az állampolgárság és a honpolgárság fogalmának kérdése. Az országgyűlés 1879. október 30-ai ülésén került sor a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló törvényjavaslat részletes tárgyalására. A törvényjavaslat címéhez Hoffman Pál azt a megjegyzést fűzte, hogy jobb lenne az állampolgárság helyett a honpolgárság kifejezést használni, hiszen ez „szo-

⁹ Ezt jól mutatja, hogy érintetlenül maradtak azok a kiváltságok, amelyek a főrendiséggel jártak együtt. Ezt még az 1885:VII. tc. sem szüntette meg. uo. 202. p.

¹⁰ LEHNER ÁGOST: *Magyar közjog*. Politzer. Budapest, 1900. 240–241. pp.

¹¹ BALOGH ARTHUR: *Politikai Jegyzetek*. Politzer. Budapest, 1905. 89. p.

¹² EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR: *Osztrák közjog*. Hornyánszky. Budapest, 1913. 45. p.

¹³ Az állampolgárság előfeltétele volt az államhatalom gyakorlásának. SZAMEL LAJOS: *Az állampolgársági jog reformjáról*. Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája. Budapest, 1990. 8–9. pp. Törvényeink csak az ünnepélyes honfiúsításról rendelkeztek. Királyfi, 1912. 187. p.

¹⁴ Uo. 189–197. p.

kottabb s régibb idő óta használt kifejezés.”¹⁵ Ezt azzal indokolta, hogy rendi közjogunk nem ismerte az állampolgárság kifejezést. A mindennapi szóhasználatban és a joggyakorlatban is a honfiúság vagy honpolgárság volt elterjedve. Tisza Kálmán szerint helyesebb az állampolgárság kifejezés, mert a magyar államról van szó. Ez jobban kifejezte az állam és polgára közötti viszonyt. Ezt a parlamenti többség is támogatta.

Az állampolgárság a jogban „viszonylagos önállóságot mutat”, hiszen meg voltak azok a jellemzői, amelyek csak a honpolgárokra vonatkoztak.¹⁶ Egy speciális kapcsolat jött létre az állam és a polgára között. Nem minden ember számított állampolgárnak, aki az ország területén tartózkodott, akinek jogai és kötelezettségei voltak. A jogszabályok pontos betartását sem csak az állampolgároktól követelték meg, hanem azoktól a személyektől is, akik az országban éltek, hiszen az elkövetett jogsértésért felelősséggel tartoztak. Ugyanakkor az állam védelme kiterjedt a területén lévő idegenekre is. Ezért nagyon fontos, hogy az állampolgárság fogalmának alakulását tisztázzuk.¹⁷ A szabad akaratot lényegének tartó természetjogi felfogás jelent meg az állampolgárság fogalmi és tartalmi alapelemeinek meghatározásánál.¹⁸

Az állampolgárságot Bajáki Veronika olyan jogi köteléknek tartotta, amely egy személyt az államhoz kötött. E jogviszony alapján a polgárokat jogok illették meg és kötelezettségek terheltek. Az állampolgárság nem csak a honosság megszerzését vagy elvesztést jelentette. Véleménye szerint a közjogászok csak, mint jogintézménnyel foglalkoztak, amely megközelítést elfogadhatónak vélte a tudomány és a gyakorlat szempontjából, hiszen az állami létezés alapja az államterület és a főhatalom gyakorlásának formája mellett az állampolgárság. A jogintézményi megközelítést az indokolta, hogy az állampolgárság szabályozása és az állami szuverenitás egymástól elválaszthatatlan. „Az államok, szuverén módon, a nemzetközi jog szabályainak figyelembevételével, maguk határozzák meg, kiket tekintenek állampolgároknak, és ezzel összefüggésben azt is, hogy tartózkodási helyüktől függetlenül kikre terjed ki az adott állam juriszdikciója

¹⁵ P. SZATHMÁRY KÁROLY: *Az 1878. évi október 17-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. VII. kötet. Budapest, 1879. 290. p. A Magyar Országos Levéltárban megtalálható belügyminiszteri anyagokban is az állampolgárság kifejezést olvashatjuk. 1879-I-B-89 2444. sz., K26-1879-II-2387. sz., K26-1879-II-3498. sz.

¹⁶ BESNYÓ: 1982. 16–17. pp.

¹⁷ Uo. 17. Az általa szerkesztett kézikönyvben a következő fogalmat találhatjuk: az „állampolgárság valamely természetes személynek egy meghatározott államhoz való tartozását fejezi ki és egyben tartalmazza mindazoknak a jogoknak és kötelezettségeknek az összességét, amelyek az adott személyt ezzel az állammal szemben illetik, illetve terhelik.” BESNYÓ KÁROLY (szerk.): *Államigazgatási kézikönyv*. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest, 1966. 49. p.

¹⁸ BAJÁKI VERONIKA: *Állampolgárság*. 375., in.: Szabó Imre (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia*. I. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. Ez az elmélet a Rousseau-i koncepciót vette alapul. Bajáki szerint az állampolgárság első hazai kimunkálói Szalay, Concha, Polner és Királyfi voltak. Az akarat szerepét hangsúlyozta Bajáki a fogalom meghatározásánál. BAJÁKI VERONIKA: *Az akarat szerepe az állampolgárságban*. Állam és Igazgatás. XVII. évf. 12. sz. 1967. 1103.

és kikre nem.”¹⁹ Az állampolgárság a szuverenitás egyik fő összetevője. Az állam határozta meg szuverenitásán belül, hogy ki lehet állampolgár. Ez azt jelentette, hogy nem volt általánosan elfogadott elv, hogy az állam milyen formában szabályozza az állampolgárságot, eltekintve néhány nemzetközi jogi normától. Ezért azt mondhatjuk, hogy az állampolgársági jog képes arra, hogy számos tradicionális elemet megőrizzen, figyelembe véve az adott ország fejlődési viszonyait.²⁰

Csiky Kálmán szintén az állampolgárság jogviszony jellegét hangsúlyozta. Állampolgárnak nevezte a magyar állam területén honos és a magyar államhatalomnak és a törvényeknek alávetett polgárokat. A nemzet tagja a magyar törvények oltalma alatt állt és élvezte mindazon jogokat, amelyek összefüggésben voltak az állampolgársággal. Ezeket a jogokat és kötelezettségeket közjogi jellegűnek vélte, mert a magánjog területére tartozókkal idegenek is rendelkezhetek. Csak magyar állampolgár lehet tagja a törvényhozásnak, a képviselőtestületnek, gyakorolhatta az aktív és a passzív választójogot. A védkötelezettség teljesítése is csak a magyar állampolgárokat terhelte, hasonlóan a tankötelezettséghez.²¹

Az államhoz való tartozást értette Polner az állampolgárság alatt. A szűkebb értelemben vett fogalom alatt azokat az állampolgárokat értette, akik részt vehettek az államhatalom gyakorlásában. A magyar állampolgárság azonban nem csak ezt a kört foglalta magába, hanem általában a magyar államhoz tartozókat.²²

Récsi Emil szerint a honpolgárság legmeghatározóbb eleme az volt, hogy az állampolgárok jogokat gyakorolhattak.²³ Hasonló módon határozta meg az állampolgárság fogalmát Szamel Lajos is. „Az állampolgárságon olyan jogviszonyt értünk, amelynél fogva egy személy, mint a jogviszony egyik alanya egy meghatározott államnak, mint a jogviszony másik alanyának hatalma alatt áll, annak irányában kötelezettségek terhelik akkor is, ha területét elhagyja s viszont olyan jogokat igényelhet az államtól,” amelyeket az állam köteles volt azoknak biztosítani, akik nem álltak vele ilyen jogviszonyban.²⁴

A fogalmi meghatározás további pontosításokat és magyarázatokat kíván meg. A magyar nép nem egy nemzetiségből állt, hanem ahogy Nagy Ernő is fogalmaz „alá tartoznak mindazok, a kiknek sorsa, hogy a magyar államban

¹⁹ BAJÁKI VERONIKA: *Az állampolgár jogi helyzete és állampolgársága*. 7., in.: Holló András, Kukorelli István (szerk.): *Államjogi szakirodalom gyűjtemény*. II. köt. Tankönyvkiadó. Budapest, 1994.

²⁰ KÁLLAI, 2005. 114. p.

²¹ CSIKY KÁLMÁN: *Magyar alkotmánytan és jogi ismeretek kézi-könyve*. Budapest, 1907. 36. p.

²² POLNER: 1989. 483. p.

²³ RÉCSI EMIL: *Magyarország közjoga a mint 1848-ig s 1848-ban fenállott*. Pfeifer. Buda-Pest, 1861. 279. p.

²⁴ SZAMEL LAJOS: *Az állampolgárság*. 178., in.: Beér János (szerk.): *Magyar államjog*. Tankönyvkiadó. Budapest, 1972.

találják meg állami létüket.”²⁵ Jogi értelemben véve a nép és a nemzet fogalma különbözött egymástól. A közjogász úgy vélte, hogy a nemzet definíciójába bele kell érteni az államhatalom szerveit hatáskörükkel együtt. Véleménye szerint ez nem jelentette azt, hogy a nemzet szervezett, a nép pedig szervezetlen tömeg, „minthogy ez utóbbi is bír a vagyon, munkamegosztás s egyéb, különösen társadalmi motívumokból származó szervezethez, és viszonyítva is van az államhoz”.²⁶ A nép fogalma alatt az állampolgárok számszerű összességét értette. A nemzetre úgy tekintett, mint az államot alkotó cselekvő népre. A nép ebben a fogalmi meghatározásban nem, mint személy, hanem mint a jog alanya szerepelt.

A nép definiálását tartotta kiindulópontnak Balogh Arthur is. A népességet úgy fogta fel, mint az államot alkotó emberek összességét. Véleménye szerint a fogalom jogviszony szempontjából történő tanulmányozásán keresztül juthatunk el a nép meghatározásához. A népesség számát nem lehetett pontosan megállapítani. Szerinte az az ideális létszám, amely révén az állam elegendő erővel rendelkezett feladatainak ellátásához. A népesség nagysága befolyással volt a politikai viszonyok alakulására. A népességgazdaság révén gondoskodtak az országok arról, hogy a populáció elérje a megfelelő szintet.²⁷

A népet kettős szempontból vizsgálta. „Egyfelől mint az állam hatalmának alávetett, mint az állami uralom tárgya, másfelől mint az államhatalom alól bizonyos fokig kivett és mint az állami életben aktív tényező.”²⁸ A nép az államhatalommal szembeni alávetett viszonyából eredő kötelezettségek mellett aktív államtagságánál fogva jogokkal is rendelkezett. Ezt a kettős helyzetet a népszuverenitás ismerte el először.²⁹

Az államot alkotó emberek összességét értette Csizmadia Andor a nép alatt. Ebből az elvi alaptól kiindulva állampolgárságnak nevezte a két fél között létrejött jogi kapcsolatot. Az embereket ebben a jogviszonyban hívta állampolgároknak. A közjogi értelemben vett népet elhatárolta a statisztikai fogalomtól,

²⁵ NAGY ERNŐ: *Magyarország közjoga (Államjog)*. Athenaeum. Budapest, 1907. 105. p. A nemzetiség fogalmát Réz Mihály is meghatározza és összehasonlította a nemzet definíciójával. RÉZ MIHÁLY: *A történelmi realizmus rendszere*. Studium. Budapest, 1923. 44. p. Munkásságukról bővebben: POLNER ÖDÖN: *Három magyar közjogász Nagy Ernő, Ferdinándy Gejza, Réz Mihály*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1941. 3–14. pp., 31–50. pp. A nemzet és az állam viszonyához lásd: KRISZTICS SÁNDOR: *Politika I.* Franklin. Budapest, 1931. 329–333. pp.

²⁶ NAGY: 1907. 104. p.

²⁷ A 17. századtól kezdve az állam célja az volt, hogy növelje a lakosság számát. Ezt azzal szerette volna elérni, hogy elősegítették a bevándorlást, a kivándorlást megtiltották, vagy legalább is megnehezítették, a házasságkötést megkönnyítették és a gyermekvállalást kedvezmények biztosításával segítették elő. BALOGH: 1905. 88. p.

²⁸ Uo. 88. p.

²⁹ Ezt a szerző Rousseau-ra vezette vissza, aki szerint a polgár részt vett az államhatalom gyakorlásában. Uo. 89. p.

mely utóbbi egy meghatározott időpontban az állam területén tartózkodó személyek összességét jelentette. Ez a definíció magába foglalta a külföldieket is.³⁰

A népességet elemezve határozta meg Hajas Barnabás az állampolgárság fogalmát, amely nem más, mint egy „életre szóló különleges kapcsolat állam és polgára között, amely egy természetes személyt az adott államhoz kapcsol, s amelynek tartalmát az állampolgári jogok és az állampolgári kötelezettségek teszik ki.”³¹

A nép, a nemzet és a nemzetiség politikai fogalmát vizsgálva jutott el Barabási Kun József ahhoz a megállapításhoz, hogy a „nemzet állammá alakulva lesz teljes személyiséggé. Az állam a nemzet politikai szervezete. A nemzet egy az állammal.”³² Szintén a nemzet és a nép fogalmát elemezte alkotmányjogi szempontból Krisztics Sándor, aki szerint a nemzeti állam szabad egyénekből állt. Ezen belül valósult meg a politikai szabadság, amelyen keresztül vehetett valaki részt az államhatalom gyakorlásában. Kiemelte, hogy az államhoz tartozó személyeket nem csak politikai, hanem jogi és morális szabadság is megilleti. Arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a „nemzet és állam viszonya éppen ezért úgy fejezhető ki a leghelyesebben, hogy az állam, eszméjének legmegfelelőbb állapotában, az államalkotó nemzet szellemének az érvényre juttatója. Az állam külső szervezeti hatalom, a nemzet belső lelki egység.”³³

Az államhoz tartozó emberek összessége alkotta a népet, amelynek jogi szervezeti alapja az állampolgárság volt. Ezért azt mondhatjuk, hogy az állampolgárság egy olyan jogviszony, amely az egyént az államhoz kapcsolja, amelynek tartalma a jogok és kötelezettségek teljessége.³⁴

Az állam lakosságára vonatkozó jogszabályok képezték és képezik az alkotmányjog egyik legfontosabb részét. Kmety a jogi értelemben vett népesség alatt a magyar állam kötelékébe tartozó személyeket értette. A szent korona tagja a magyar nép volt „az ő területéhez kötött állami szervezetségében, tehát a ki-

³⁰ CSIZMADIA ANDOR: *Magyar alkotmányjog*. (kézirat). s. I. Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár. 1947. 23–24. pp.

³¹ HAJAS BARNABÁS: *Az állampolgárság*. 259. p., in.: KILÉNYI GÉZA, HAJAS BARNABÁS (szerk.): *Fejezetek az alkotmányjog köréből*. Rejtjel, Budapest, 2005. A tényleges kapcsolatot tartotta az állampolgárság leglényegesebb elemének, amelyen keresztül az állampolgár részt vett a politika alakításában.

³² BARABÁSI KUN JÓZSEF: *Nép, Nemzet, Nemzetiség. Politikai tanulmány*. Franklin. Budapest, 1908. 77. p. Elfogadja Concha Győzőnek a Politika című munkájában ismertetett nemzet fogalmát. vö. CONCHA GYŐZŐ: *Politika I*. Budapest, 19., 63. p. Barabási külön hangsúlyozta a politikai nemzetet, amely szerinte pont egy vegyes nemzetiségű országban bír jelentőséggel. Balogh, 1908. 87–88. pp. Hasonló véleményen volt Krisztics Sándor, aki egyet értett Barabási Kun József álláspontjával. vö. KRISZTICS SÁNDOR: *Nép, nemzet, állam viszonya korunkban*. Magyar Szociográfiai Intézet, Budapest, 1941. 16. p.

³³ Uo. 18–19. pp.

³⁴ VUTKOVICH SÁNDOR: *Magyar alkotmányjog*. Wigand F. K. Könyvnyomdája. Pozsony, 1904. 171. p.

rálysággal együtt képezi a politikai magyar nemzetet.”³⁵ Ettől élesen megkülönböztette az állam tényleges népességét, amely az adott ország területén élőkől állt. Az állam lakossága alatt pedig az állam területéhez kötött, itt lakó népességet értette. Ezen utóbbi két kategória azonban igen nagyszámú idegen lakost is magában foglalt. A jogi népességen belül voltak olyan személyek, akik rövidebb vagy hosszabb ideig külföldön tartózkodtak. Ezt a fogalmat vizsgálva jutott el az állampolgárság definiálásához.³⁶

A jogi és a tényleges népesség fogalmát Molnár Kálmán is megkülönböztette. Az első definíció alatt az állampolgárok összességét értette, tekintet nélkül arra, hogy az ország területén tartózkodtak-e vagy sem. A tényleges népesség kategóriájába beletartozandónak vélt mindenkit, aki az állam területén élt és létezett függetlenül attól, hogy állampolgárokról vagy idegenekről volt-e szó.³⁷

Az állam lakosságán Szamel Lajos azoknak a természetes személyeknek az összességét értette, akik egy meghatározott időpontban az állam területén tartózkodtak. Ebből a szempontból irreleváns volt, hogy állandó vagy ideiglenes jelleggel éltek az ország területén. Ettől a fogalomtól azonban el kellett különíteni az alkotmányjogi értelemben vett és a tényleges lakosságot. Az előbbi szerint azok a természetes személyek alkották a lakosságot, akiket jogi kötelék (állampolgárság) fűzött az országhoz. Az állampolgár akkor is az állam hatalma alatt állt, ha jogviszonyának fennállása alatt külföldön települt le. Azok a személyek, akik nem minősültek állampolgároknak közjogi értelemben idegeneknek számítottak.³⁸ Az állam tényleges lakosságába beleértették az állampolgárok mellett azokat a személyeket is, akik idegenek voltak.³⁹

Szamel Lajos az állampolgárságon olyan jogviszonyt értett, amely egy személyt egy meghatározott államhoz kötött, amelynek keretében az állampolgárokat olyan jogok illették és olyan kötelezettségek terheltek, amelyek nem vonatkoztak a külföldiekre.⁴⁰

Ha az állampolgárságra, mint alapjogra tekintünk, amely az állam és polgára közötti kapcsolatra épült, akkor az illető személynek lehetősége volt arra, hogy boldogulása érdekében az állam által nyújtott lehetőségek közül mindent felhasználjon. Ezért az állam és polgára között szoros kapcsolat alakult ki. Az

³⁵ KMETY KÁROLY: *A magyar közjog tankönyve*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. Budapest, 1911. 67. p.

³⁶ Uo. 69. p.

³⁷ Véleménye szerint a jogi népesség a releváns a közjogi vizsgálódások szempontjából. A tényleges népességet a statisztika vette alapul. MOLNÁR KÁLMÁN: *Magyar közjog*. Danubia. Budapest, 1929. 101. p.

³⁸ Idegeneknek számítottak: a külföldiek, akik nem magyar állampolgárok voltak, a hontalanok és a kétes vagy vitás állampolgárságú személyek. Szamel, 1972. 176–177. pp.

³⁹ Az állampolgársággal hasonló jogállást szerezhettek bizonyos területek (Porto Rico, Guam, Fülöp-szigetek stb.) lakosai is. Ezek a személyek nem gyakorolhatták az állampolgárságból eredő jogok összességét. uo. 177. p.

⁴⁰ SZAMEL LAJOS: *Az állampolgárok jogai és kötelezettségei*. 167. p., in.: MOLNÁR TIBOR (szerk.): *A magyar államjog alapjai*. Jogi és Államigazgatási Könyvkiadó. Budapest, 1953.

országot alkotó személyek, az állampolgárok számítottak az állam alapelemeinek. Az állam több jogot biztosít állampolgárainak, mint bárki másnak, de ennek fejében több szolgáltatást és kötelezettséget is vár el tőlük.⁴¹

A törvények a nép és a nemzet kifejezést szinonim szóként használták. A nemzet és a nemzetiség fogalma között azonban éles különbséget tettek.⁴² A magyar állam népe alkotta a magyar nemzetet Ferdinándy Gejza szerint. Ez a közjogi fogalom nem csak a magyarokat foglalta magába, hanem szokot is, akiknek nem a magyar volt az anyanyelvük vagy esetleg más volt a nemzeti öntudatuk. A nemzet fogalma involválta a magyar állam területén lakó polgárokat „tartoznak azok a magyarul érzők közé, akár nem, s tartozzanak azok akár a magyar fajhoz, akár valamely más az állam területén lévő nemzetiséghez. A magyar nemzetet ebben az értelemben véve törvényeink politikai nemzetnek nevezik.”⁴³ Véleménye szerint a közjogban a nemzet alatt azt a népet kell érteni, amely a szent korona egyik fontos tényezőjét alkotta. Ez jelentette a politikai nemzetet, amely több különböző nemzetiségből állt.⁴⁴

⁴¹ FERENCZY FERENC: *Magyar állampolgársági jog*. Kner Izidor Könyvnyomtató. Gyoma, 1930. 16. p. Tomcsányi Mórict is az állampolgárokat tekintette az adott ország integráns elemeinek. Erre vezethető vissza minden különbségtétel az állampolgárok és a külföldi személyek között. Az adott állam területén tartózkodó külföldi bizonyos mértékben az adott országhoz tartozott, de ennek jellege és tartalma azonban lényegesen eltért az állampolgárságtól. A honpolgárság „államtagi minőségében” jelentett többet. Tomcsányi, 1940. 130. p.

⁴² Lásd: 1868:XLIV. tc.

⁴³ FERDINÁNDY: 1902. 193. p. A magyar nemzet vezető szerepét hangsúlyozta a szerző, amelyet azzal indokolt, hogy a magyarok alapították az államot és a magyar nemzeti öntudat volt a legerősebb. Véleménye szerint ez azonban nem akadályozta meg, hogy a magán és a politikai életben érvényesüljenek. A „magyar faj [...] ami az alkotmányban külsőleg és intézményileg csak annyiban jut kifejezésre, hogy a nemzet mint közjogi fogalom, valamint az állam, az ország és a koronája tőle veszi a nevét”. A szerző óvatosan közelíti meg ezt a kényes témát, amely szavak mögött mégis ott van a magyar nemzeti öntudat primátusának burkolt éltetése. Ez a dualista rendszer nemzetiségi politikájának az egyik legfontosabb vezérelve volt. uo. 194–195. pp. Munkásságához lásd: Polner, 1941. 15–30. pp.

⁴⁴ Az 1968:XXX. tc. a horvát-magyar kiegyezésről és az 1868:XLIV. tc. a nemzetiségekről Horvát-Szlavónországot territóriummal rendelkező politikai nemzetnek titulálta. „A magyar államot alkotó magyar politikai nemzet, mint az ország szent koronájának egyik tényezője, [...] magába foglalja a magyar állam egész népét, és így a Társországek autonomiájának a részeseit is, de ezen belül a Társországek autonomiájának részesei, – nem ugyan mint államalkotó nemzet, hanem mint a magyar nemzetnek különállással bíró meghatározott része, – e mellett politikai nemzet is, t. i. a horvát-szlavon politikai nemzet”. Ezen utóbbi politikai nemzet „particularis és separatisticus” jellegét emelte ki a szerző, alátámasztva a fentebb elmondottakat. Ferdinándy, 1902. 196. p. Concha szerint a horvát honos kifejezés használata nem volt helyes, „mert csak magyar honos van, horvát, erdélyi vagy legszorosabb értelemben vett magyarországi illetőséggel, ami azt jelenti, hogy az állam egy oly terület részében bír községi illetőséggel, ahol külön particularis jog van érvényben.” A büntető törvénykönyvben is a következő szerepelt: „Magyar honos alatt mindazon értendő, akik a magyar állam területén honossággal bírnak.” Eredetileg a Horvát-Szlavón országot külön nevesítették. Ezért sem tehető különbség a horvát és a magyar lakosok között. CONCHA: 1928. 583–584. pp.

Molnár Kálmán is használta az állam és nemzet kifejezést. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy maga a szerző különbséget tett a két definíció között. Kijelentette, hogy az állam kifejezést akkor használjuk, ha a „fogalmat maga elvontságában akarjuk kifejezni, anélkül, hogy fogalom valamelyik elemére súlyt helyeznénk”.⁴⁵ A nemzet fogalmát a közjogban akkor alkalmazták, ha a nép jelentőségét akarták hangsúlyozni.⁴⁶

Az állampolgárok az állam hatalma alatt álltak, még akkor is, ha külföldön tartózkodtak. Ezért Nagy Ernő nem tartotta elfogadhatónak a kettős állampolgárságot, mert a „több államhoz való tartozás az államélet természetéről már a fölvilágosodott gondolkozásnak ellentmond.”⁴⁷

Az államot alkotó népet kétféle értelemben vizsgálhatjuk. Egyrészt a nemzetet jelentette, amelyet Tomcsányi egyenlőnek tartott az „államilag szervezett” néppel. Ebbe a kategóriába tartozott mindenki tekintet nélkül faji, vallási és nemzetiségi hovatartozására. Azt azonban elismerte, hogy ha egy nemzet több nemzetiségből áll, akkor az gyakorolja a szellemi vezetéskét, amelyik számbeli és kulturális fölényben van. Ezt tekintette az államot alkotó népesség kollektív jelentésének.

A másik értelemét az individuumhoz kötötte, hiszen ebben az értelemben a népességet a honpolgárok jelentették, szemben az állam területén tartózkodó külföldiekkel. „Az államalkotó népesség fogalma tehát az egyik vonatkozásban a nemzetegyetemhez vezet, tekintet nélkül az esetleg benne lévő különböző nemzetiségekre, a másik vonatkozásban pedig a honpolgárokhoz kapcsolódik, szemben a külföldi honossal.”⁴⁸ Az állam saját polgárai számára védelmet biztosít az ország határain kívül is.⁴⁹

Voltak olyan közjogászok (pl. Balogh Arthur, Molnár Kálmán), akik különbséget tettek a jogi és a tényleges népesség között.⁵⁰ A jogi népesség alatt az állampolgárok összességét értették, míg a tényleges népesség az állam területén tartózkodó személyeket jelentette, amely magába foglalta az ország területén lévő külföldieket is. Ezt a megkülönböztetést Tomcsányi nem tartotta eléggé szabatosnak, mert az állam területén lévő külföldiek és az ország viszonyában is

⁴⁵ MOLNÁR: 1929. 102. p.

⁴⁶ A nemzet fogalmába Molnár Kálmán beleértette a királyt is, amelyet a „közhatalmi szervezet” elemének, csúcsának tartott. Molnár szerint a király a „legelső magyar ember”, aki a polgárok közül államszervezeti minőségben emelkedett ki. Azzal azonban egyet értett, hogy a királlyal szemben minden polgár alattvalónak minősült. A királyt olyan állami szervhez hasonlította, mint a miniszter vagy a szolgabíró, akinek polgári státusza nem szűnt meg azért, mert betöltötte ezt a tisztséget. vö. MOLNÁR, 1929. 102. p. Lásd még: BUZA LÁSZLÓ: *A királyi család a magyar közjogban*. Református Főiskolai Nyomda. Sárospatak, 1918. 122–133. pp.

⁴⁷ NAGY: 1907. 106. vö. Concha, 1928. 575–576. pp.

⁴⁸ TOMCSÁNYI: 1940. 130. p.

⁴⁹ A magyar állampolgárt más ország hatóságának nem lehetett kiadni. Nem érvényesül ez az elv Angliában, ahol *forum delicti commissi* elvet alkalmazták. VUTKOVICH: 1908. 173. p.

⁵⁰ vö. BALOGH ARTHUR: *A magyar államjog adatai*. Franklin. Budapest, 1901. 3. Lásd még: MOLNÁR, 1929. 102. p.

érvényesül a jogi jelleg. Véleménye szerint ezért téves Balogh Arthur meghatározása, miszerint „a magyar állam népét alkotják mindazok, akik a magyar állami főhatalom alatt állnak. A magyar állam népe ily egyazon állami főhatalom alatt való szervezettségében képezi a magyar nemzetet”.⁵¹ Tomcsányi véleményével egyet lehet érteni, mert szerinte a magyar állam hatalma alatt álltak azok a személyek is, akik nem tartoztak bele a nemzet fogalmába, mert külföldi állampolgárok voltak, akik esetleg a magyar állam területén éltek.

Tomcsányi szerint a „honpolgári kapocs” egy erősebb és bensőségesebb viszony volt, mint amilyen létre jött egy idegen és új hazája között. Ezzel az érzelmi telítettséggel rendelkező viszonyhoz kapcsolódtak a jogok és a kötelezettségek. Az „államtag” és az adott ország viszonyát nem csak a területi szuverenitás határozta meg. Az állampolgári viszony jogi és erkölcsi elemei nem szűntek meg az állam területének elhagyásával. „Jogi alapstátusa külföldön léte alatt is államnak joga szerint bíraltatik el.”⁵² Ebből következik, hogy a honpolgár külföldön is élvezte hazája védelmét és támogatását a diplomácia által, ugyanakkor nem mentesült kötelezettségeinek (pl. katonai) teljesítése alól.

Az állam területi szuverenitásából következik, hogy az állam fennhatósága alá tartoztak azok a személyek, akik az ország területén ideiglenesen éltek. Természetesen az idegenekre is vonatkoztak bizonyos jogok és kötelezettségek, hiszen tisztelniük kellett az ország törvényeit és hozzá kellett járulniuk a közterhekhez, ha itt folytattak kereskedelmi tevékenységet. Ennek fejében igényt tarthattak az állam védelmére és az ember személyiségéből folyó jogok elismerésére. Az állampolgárok az állam hatalma alatt álltak még akkor is, ha külföldön tartózkodtak, sőt „nagyobb fokban van az államhatalomnak alávetve, különös kötelességei vannak az állam iránt, oly kötelességei, minők a nem államtagokat nem terhelik”.⁵³

Ferdinándy szerint az állampolgársággal kapcsolatban csak azt a jogviszonyt lehetett vizsgálni és elemezni, amely az állam és polgára között jön létre. Véleménye szerint az ember kétféle viszonyban lehetett az állammal, egyrészt mint alattvaló, másrészt mint az állam hatalmának részese. Az első esetben csak kötelezettségek terhelték az illetőt. Köteles volt mind azt megtenni, amit az állam parancsolt és tartózkodnia kellett minden olyan cselekedettől, amelyet tiltott. Az egyéni szabadság ebben az értelemben csak ott jelentkezett, ahol az állam szabad teret biztosított. Ez abszolút uralmi viszonyt teremtett az állam és az alattvalói között. A cselekvési szabadság annak volt a következménye, hogy az ál-

⁵¹ BALOGH: 1901. 2. p.

⁵² TOMCSÁNYI: 1940. 131. p.

⁵³ BALOGH: 1901. 70. p. Petrétei József is az állam szuverenitásából eredezteti az állampolgárság szabályozását, hiszen az állampolgársági jog az állam belső ügyének tekinthető. PETRÉTEI JÓZSEF: *Magyar alkotmányjog* I. Dialóg-Campus. Budapest – Pécs, 2002. 214. A szuverenitás fogalmát „matematikai” képlettel írja le Hajas Barnabás, aki szerint az állam összetevői a terület, a főhatalom és a népesség. Az állam saját lakosságát tekinti az állampolgárság alapjának. HAJAS: 2005. 259. p.

lam bizonyos dolgokat megengedett polgárai számára. „Az ily viszonyt egyén és állam között, alattvalóságnak nevezzük.”⁵⁴

Balogh Arthur az „államtagság” alatt az ország jogrendjéhez való tartozást értette. Az embereket alattvalóknak nevezte, mivel az államhatalomnak alávetetten léteztek. Különbséget tett az állampolgárság szűkebb és tágabb értelme között. Az első alatt a politikai jogokkal bíró államtagságot értette. A második kategóriába azok a személyek tartoztak, akik ilyen jogokkal nem rendelkeztek. Ezeket a polgárokat nevezte más szóval honosoknak.⁵⁵ Balogh a politikai jogok alatt értette azokat a jogokat, amelyek révén valaki részt vehetett a hatalom gyakorlásában és befolyásolhatta az állami élet alakulását. Az állam e jogokkal csak az állampolgárokat ruházta fel. Az állam azonban egyéb feltételeket (pl. nem, kor, erkölcsösség, vagyon, végzettség) kívánhatott meg.⁵⁶ Az állampolgárok egyrészt részesei, másrészt alattvalói voltak az államhatalomnak.⁵⁷

Az államtagság kifejezést Polner is használta, mint az államhoz való tartozás kifejezésére. Az államhoz tartozók azok a személyek voltak, akik részt vettek államhatalmi tevékenység gyakorlásában. „Az államhoz tartozást ez utóbbi szempontból tekintve lehet állampolgárságnak nevezni és ekkor az állampolgárok (cives) köre az alattvalók (subditi) körével azonos.”⁵⁸

Ferenczy Árpád szerint az alattvaló minőség fejezte ki azt az alárendelt viszonyt, amely az állam és polgára között fennállt.⁵⁹ E kétoldalú viszonyban az állam tagját, „alattvalóját” állampolgárnak nevezték, amelynek összessége alkotta az állam lakosságát. Korbuly Imre szerint a lényeg az állam és polgára között létrejövő jogviszonyon volt. Az állam minden egyes polgára tagja volt az államot alkotó népességnek, akik az állam hatalma alatt álltak.⁶⁰

⁵⁴ FERDINÁNDY: 1902. 198. p.

⁵⁵ BALOGH: 1905. 89. p. Ezt a meghatározást említi Kisteleki Károly is tanulmányában. KISTELEKI KÁROLY: *Az állampolgárság a dualizmus idején*. Állam- és Jogtudomány, XXXVIII. évf. 1996–1997. 37. p.

⁵⁶ BALOGH: 1901. 70. p. Polner is megkülönböztette a szűkebb és a tágabb értelemben vett állampolgárságot. POLNER: 1989. 483. p.

⁵⁷ Ebben a jogi szabályozásban a rendi különbségek tagadása nyilvánult meg a jogegyenlőség térhódítása mellett. A kiváltsággal rendelkezők részesei voltak az államhatalomnak. A renden kívüli személyek csak alattvalóknak számítottak. SÁRI: 1987. 53. p.

⁵⁸ POLNER: 1989. 489. p.

⁵⁹ FERENCZY ÁRPÁD: *A politika rendszere (alkotmány- és közigazgatástan)*. Politzer. Budapest, 1905. 28. p.

⁶⁰ KORBULY IMRE: *Magyarország közjoga illetőleg a magyar államjog rendszere*. Eggenberger. Budapest, 1884. 134. p. Az állampolgárság fogalmának kulcsfontosságú eleme az államhoz való tartozás, amely tartalmazta mindazon jogokat és kötelezettségeket, amelyek a természetes személyeket megillettek és terheltek. BESNYÓ: 1966. 49. p. Kiss Barnabás szerint Korbuly Imre a jogegyenlőséget az állampolgárságból vezeti le. Korszerű meghatározásnak véli, amelyet véleménye szerint „megtört azzal, hogy a politikai jogok gyakorlásához plusz kellékek kívántatnak meg”. KISS BARNABÁS: *A jog egyenlősége az egyenlőség joga. Az egyenjogúság problémája a magyar közjog fejlődésében*. Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged, 2006. 33. p.

Az alattvalói kifejezés elfogadott volt a rendi közjogban, amelynek gyakorlatát kerülendőnek vélte Nagy Ernő a szó régi értelmében és tartalmában. Ebben a kontextusban használva csak olyan alattvalókat jelentett, akik szolgáltak és bizonyos személyeknek (pl. mágnások) alávetve éltek. Ez azonban nem zárta ki, hogy új értelemben használják a kifejezést, amely az állam és polgára közötti viszonyra utal, hogy „t. i. alatta áll, alattvalója a törvénynek, alárendeltje az állami hatalomnak, habár ennek gyakorlásban maga is részt vesz és állását a kormányhatóságokkal szemben az erős jog oltalmazza.”⁶¹

Concha nem tartotta elég pontosnak Nagy Ernő fogalmát, mert szerinte, ha az állampolgárságot, mint az államhoz való tartozást definiáljuk, amelyből jogok és kötelezettségek származnak, akkor meg kell adni e hozzátartozás lényegét is. Concha szerint az alattvalói kifejezést is pontatlanul használta. Véleménye szerint abban az értelemben lehet használni, amely arra a viszonyra utal, amely az állam és tagja között jön létre. Ez azt jelentette, hogy az egyén a törvényeknek és az államhatalomnak alárendeltje. Véleménye szerint az államtag, az alattvaló annyit jelentett, mint az állampolgárság.⁶² Concha a szuverén hatalomnak való alávetettséget emelte ki, mint az állampolgárság legfontosabb fogalmi elemét.⁶³

Az egyes államok egymásnak ellentmondó tartalommal is megtölthették az állampolgárság fogalmát, amely természetesen nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy azonosságokat felfedezhessünk. Ezt mindig az adott ország történelme, politikai berendezkedése, társadalmi és gazdasági viszonyai határozták meg.

Az alattvaló kifejezést azonban elfogadhatónak vélte Korbuly Imre, amely a jogviszony egyik oldalát jelentette csak, hiszen az államhoz való tartozás egész tartalmának kifejezésére nem alkalmas. Az államot nem lehetett elképzelni honpolgárok nélkül. Az államnak, mint a „népösszeség képviselőjének” a polgáraiért kellett léteznie, hogy azok céljait és törekvéseit előmozdítsa. Ebből a jogviszonyból jogok keletkeztek, amelyek oltalmát csakis az állam biztosíthatta. A jogok gyakorlásához nélkülözhetetlen feltétel volt az országban való tartózkodás. Korbuly e jogokat a következőképpen csoportosította. Az első osztályba tartoztak az úgynevezett személyes polgári- és magánjogok. Az utóbbiba sorolta az állampolgári vagy politikai jogokat.⁶⁴

⁶¹ NAGY, 1907. 106. p.

⁶² CONCHA GYÖZÖ: *Közjog és magyar közjog*. 575. p., in.: Hatvan év tudományos mozgalmi között. Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai. Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1928.

⁶³ CONCHA GYÖZÖ: *Bírálat Polner Ödön: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya c. munkájáról*. 620., in.: Hatvan év tudományos mozgalmi között. Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai. Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1928. Megjelent a Magyar Igazságügy XXXVI. 1891. 198–264. pp.

⁶⁴ KORBULY: 1884. 134. p.

Ezzel egyet értett Beleznai József is, aki fontosnak tartotta a társadalom meghatározó szerepét. Szerinte az államnak meg volt a joga arra, hogy a közösségből valakit kitaláljon. Az állampolgári jogot alapjognak tekintette, mert az állam polgárai számára mindent megteremt életfeltételeik biztosításához. Az állam és a népesség között szoros kapcsolat alakult ki. Ez az organikus viszony többletjogokat hozott létre állampolgárainak azokkal szemben, akik idegenek voltak. Ennek fejében az államtágtól kötelezettségek teljesítését is elvárták. Ezek a jogok és kötelezettségek alkották az állampolgári jog tartalmát.⁶⁵

Balogh az állampolgárságon „bizonyos államhoz való tartózkodás”-t értett.⁶⁶ Ez határozta meg az adott személy közjogi és magánjogi státuszát, amely alapvetően a hazai jogtól (pl. családjog, büntetőjog) függött. A közjogász úgy fogta fel az állampolgárságot, mint jogi alávetettséget. Véleménye szerint tartalmát az egész jogrendszer képezte, amely meghatározta az állam és polgára közötti jogviszonyt. Ezt értelmezni csak a jogok és a kötelezettségek rendszerében lehetett. Az állampolgárság meghatározása a jogszabályok személyi hatályának lényeges részét jelentette.⁶⁷

Az alkotmányos államokban az egyén nem csak alattvalója volt az országnak, hanem részese is. Részt vehetett az állami gépezet irányításában, védve ezzel az egyéni szabadság körét az állami túlkapásokkal szemben. Az elszenvedett sérelmekért elégtételt vehetett a jog által biztosított formákban. Ez a viszonyt nevezte Ferdinándy állampolgárságnak, amelynek jogi jelentőségét hangsúlyozta. Nem eredményezte az állampolgársági vagy az alattvalói jogviszony létrejöttét automatikusan az, ha valaki az állam területén lakott és kiterjedt rá az ország főhatalma. Ezért különbséget kellett tenni az állam lakossága és annak jogi értelemben vett népessége között, hiszen a lakosok között éltek olyan személyek, akik nem minősültek alattvalóknak vagy állampolgároknak. Az is igaz, hogy sokan voltak olyan állampolgárok, akik rövidebb vagy hosszabb ideig az állam területén kívül „külföldön” tartózkodtak.⁶⁸

Vutkovich szerint, minden állampolgár egyben alattvaló is, hiszen alá volt rendelve az állam hatalmának. Ez nem zárta ki, hogy az alattvaló bizonyos jogokkal rendelkezzen. Ezt nevezte állampolgári jognak.⁶⁹ Az alattvaló kifejezés a törvények iránti engedelmisséget is jelentette.⁷⁰

Az alattvalói viszony eltörölhetetlen jellegű volt, amelynek következtében kialakult az örökös állampolgárság fogalma. Ezzel indokolta, hogy a szakirodalom nem szólt a honpolgárság elvesztéséről. A rendi közjog nem ismerte a ho-

⁶⁵ BELEZNAI JÓZSEF: *A magyar állampolgárságról*. (kézirat). Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár. Debrecen, 1941. 3–12. pp.

⁶⁶ BALOGH: 1901. 71. p.

⁶⁷ Uo. 71. p.

⁶⁸ FERDINÁNDY: 1902. 200. p.

⁶⁹ VUTKOVICH: 1908. 172. p.

⁷⁰ SZAMEL: 1990. 5. p. A „közjogi személy” és az azt alkotó polgárok között véleménye szerint jogviszony volt.

nosság megszűnésének lehetőségét.⁷¹ Ez azt eredményezte, hogy a rendi jog konzerválta az alkotmányos berendezkedést. „Amikor alkotmányos életünkön végigvonultak a közéleti megkötöttség különböző formái, a szent korona tagságának a birtokjogon alapuló fogalma és a földhöz kötöttségen alapuló jobbágyi viszony, akkor szinte természetes fejlemény volt, hogy ezt a köztudatban annyira domináló képzetet, a megkötöttségnek ezt a relációját, az egyén és az államhatalom közötti viszonyra is átvitte a közzelfogás.”⁷² Az örökös állampolgárság fogalmában a magyar honosság kizárólagossága jutott kifejezésre, hiszen egy másik állampolgárság megszerzése sem változtatott a illető jogi státuszán.

Az állampolgárság lényegének Horváth János azt tartotta, hogy azok a személyek, akik az államhoz tartoznak jogokat gyakorolnak és kötelezettségeket teljesítenek. Az állami hatalomnak alávetett embereket nevezte „államalattvalóknak”. A király személyével kapcsolatban megjegyezte, hogy a „souverain” nem tekinthető alattvalónak. Azonos jogállásúnak tartotta a királyi család tagjait. Az alattvaló kifejezés csak az állammal szembeni alárendeltségi viszonyra utalt. Véleménye szerint az állampolgárság fogalmát csak az alkotmányos államokban lehet értelmezni, mert minden más országban a kötelezettségek voltak túlsúlyban, „az állami hatalmak gyakorlatában részvét pedig ismeretlen, ennél fogva az ily honlakók megjelölésére az alattvaló a helyes kifejezés.”⁷³

Hasonló véleményen volt Kiss István is, aki szerint állampolgárság jelentette az államhoz való tartozást. Ez felelt meg az államalattvalói minőségnek. „Ekkép magyar állampolgár az a ki magyar államhoz olykép tartozik, hogy ennek alattvalója és polgára.”⁷⁴ Az állampolgársággal együtt jártak az alattvalói kötelezettségek (pl. tankötelezettség, védkötelezettség, közteherviselés, állampolgári hűség és engedelmisség), amelyekhez jogosítványok is párosultak. A jogok azonban többfélék lehettek. Voltak olyan alapjogok, amelyek az ember személyiségéből eredtek (pl. „ősjogok” vagy emberi jogok) és a közügyekben való részvétellel lehetőségének a joga vagyis politikai jogok (pl. törvényhozásban való részvétel „cselekvő és szenvedő” választójog által, hivatalviselés joga, állami közgazdálkodásban való részvétel joga, a bírói hatalom egy részének gyakorlása).

⁷¹ Lásd: RÉCSI: 1861. 279. p. Ugyan ezt mondta: Királyfi, 1912. 189. p. Korbuly említette meg először azt, hogy hogyan szűnhet meg a magyar honpolgárság. Korbuly, 1877. 167. p. Ez a jogterület szabályozatlansága miatt egészen az első állampolgársági törvényünk elfogadásáig (1879-ig) jellemző volt.

⁷² Ezt azt jelentette, hogy a személy életében bekövetkezett változás nem érintette a honpolgári köteleket. Kivételt képezett ez alól a nő házasságkötése, hiszen a feleség férje honosságát szerzte meg. VARGA NORBERT: *Az állampolgárság elvesztése az 1879:L. tc. alapján*. Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium. Tom. 2/2. Fasc. 19. Miskolc, 2002. 455. p. Uő: *Az első állampolgársági törvényünk (1879:L. tc.) rövid bemutatása, különös tekintettel a megszerzés és az elvesztés eseteire*. Könyv és Könyvtár XXV. Debrecen, 2003. 277–292. p.

⁷³ HORVÁTH JÁNOS: *A magyar királyság közjoga*. Dabrowszky és Franke. Budapest, 1894. 119. p.

⁷⁴ KISS ISTVÁN: *Magyar közjog (Magyar államjog)*. Érsek-Lyceumi Könyvnyomda. Eger, 1886. 142. p.

Ezen kívül az állampolgárokat megillették még a polgári jogok (pl. személyes szabadság, vallásszabadság, tulajdon szentsége, szólás- és sajtószabadság, egyesülési és gyülekezési jog, panaszjog, jogegyenlőség, nemzeti egyenjogúság, tanszabadság).⁷⁵

Az állampolgárság és az alattvalóság fogalmát nem lehet teljes mértékben elkülöníteni egymástól. Angliában az államhoz való tartozást az alattvalóság fejezte ki. Az angol alkotmányjogban az állampolgárság (citizenship) szó mellett használatban volt az alattvaló (subject) kifejezés, amely nem csak az alattvalóságot jelentette, hanem azt a tényleges viszonyt is, amely az állam és az egyén között fenn állt. Tulajdonképpen csak a született angol alattvaló (natural born subject) volt a megfelelője a magyar közjogban használt állampolgár kifejezésnek. A helyi alattvalók alatt az angol szakirodalom a birodalom területén tartózkodó idegeneket értette.⁷⁶

Az állampolgárság és az államot alkotó népesség abban különbözött egymástól, hogy az utóbbi kategória magába foglalta az ország területén lakó, de az adott állam közjogi kötelékébe nem tartozó személyeket is. Ez a korabeli osztrák közjogi felfogással megegyező álláspont volt. Eöttevényi szerint az „állampolgárok fogalmi körébe csak azokat az egyéneket vesszük bele, akik az államhatalom által emberi közösség”-et alkottak.⁷⁷ Véleménye szerint az osztrák centralizmus eredménye volt az állampolgárság egységes szabályozása, mert

⁷⁵ Uo. 142–143. pp. A jogegyenlőség szerepét hangsúlyozza: CSILLAG GYULA: *A régi magyar alkotmány és az 1848-ki és 1867-ki évek közjogi alkotásai*. Atheneum. Pest, 1871. 87–109. pp. Ezen alkotmányos alapelv kialakulását elemzi, különös tekintettel az 1848. évi törvényekre Kiss Barnabás is. Kitér a hazafiak és az idegenek viszonyára. KISS B.: 2006. 19–20. pp. A jogegyenlőségről, mint egyik legfontosabb alkotmányos alapelvről írt egy másik művében is. KISS BARNABÁS: *Alkotmányjogi alapismeretek*. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2007. 24–25. pp. A modern állampolgársági jog kialakulásának gyökereit Szamel szerint is a polgári egyenjogúságban kell keresni. Ebből vezette le azt a következtetést, hogy az „állampolgárság modern intézménye a polgári forradalom terméke.” Mind e mellett azonban kijelentette, hogy az „állampolgárság nem a polgári eszmevilág szülötte, s jelesül Rousseau azt nem feltalálta, hanem megtalálta és beillesztette a társadalmi szerződés koncepciójába.” SZAMEL: 1990. 6. p.

⁷⁶ CONCHA GYÖZÖ: *Ujkori alkotmányok II*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1888. 11. p. Ezt támasztja alá Ferdinándy Gejza is. Ferdinándy, 1902. 200. Makarov tartalmát tekintve a subject szót azonosította a német alkotmányjogban használt Staatsangehörige kifejezéssel. ALEXANDER N. MAKAROV: *Allgemeine Lehren des Staatsangehörigkeitsrechts*. W. Kohlhammer Verlag. Stuttgart, 1947. 21. p. Keith pontosan bemutatja, hogy kiket soroltak brit alattvalóknak (British subject). ARTHUR BERRIDALE KEITH: *Constitutional Law. Being the Seventh Edition of Ridges's Constitutional Law of England. Revised and Largely Re-written*. Stevens and Sons Limited. London, 1939. 427. p. Az angol alattvalói státuszt elemzi Parry is. Külön figyelmet fordítva az egyes fogalmak precíz bemutatására, a megszerzés és az elvesztés eseteinek ismertetésére. CLIVE PARRY: *British Nationality. Including Citizenship of the United Kingdom and Colonies and the Status of Aliens*. Stevens and Sons Limited. London. 1951. 1–52. pp. A british subject fogalmát használta Fahrmeir is. Különbséget tett a német és az angol állampolgárság definíciója között. ANDREAS FAHRMEIR: *Citizens and Aliens. Foreigners and the Law in Britain and the German States*. 1789–1870. Berghahn Books, New York – Oxford, 43–54. pp.

⁷⁷ EÖTTEVÉNYI: 1913. 45. p.

korábban a tartományi kötelékek voltak az erősebbek (Landsmannschaft, Landesindigenat, Landesinkolat).⁷⁸

Ferdinándy a honos és honosságnál helyesebbnek vélte a honfiú és a honfiúság szavak használatát, amelyek inkább megfeleltek az állampolgár és az állampolgárság modern kifejezésnek. A kiegyezést követően a honfiú szó teljesen kiment a gyakorlatból, „az állampolgárság, honpolgárság és honosság” kifejezéseket azonos értelemben használták.⁷⁹ A honosítás véleménye szerint így került át az 1879:L. tc.-be. Ezt kapcsolatba lehetett hozni az OPTK vonatkozó rendelkezéseinek magyarra fordításával is. Azonban felhívta a figyelmet a honosítás és a honfiúsítás közötti különbségre.⁸⁰

⁷⁸ Az első lépés az osztrák állampolgárság egységesítése felé az 1849. évi alkotmány volt. Ez a birodalom számára – beleértve Magyarországot is – egységes állampolgárságot állapított meg. uo. 46. p. Az osztrák polgári törvénykönyv meghatározta az állampolgárság megszerzésének és elvesztésének feltételeit (28–32. §§). Állampolgár Haller szerint az volt, aki „államjogi személyiséggel a legfőbb hatalomnak az államnak” volt alárendelve. HALLER KÁROLY: *Az általános polgári törvénykönyv, mint ez jelenleg Erdélyben érvényes; minden a legújabb időig megjelent és még hatályban lévő utólagos rendeletekkel, felvilágosító jegyzetekkel*. Kiadja: Stein János. Kolozsvár, 1865. 35–38. pp. Az OPTK csak Heimatsrecht és a Heimatsberechtigung kifejezéseket ismerte. A honosság a helyi kötelékbe való tartozást, a „bennszülöttséget” jelentette, szemben az állampolgársággal. FERDINÁNDY: 1902. 234. p.

⁷⁹ Uo. 234. p.

⁸⁰ Uo. 234. p. Egyet értett a szerző Korbuly Imre megállapításával. vö. KORBULY: 1874. 219. p. Véleménye szerint az 1868:XXX. tc.-ben helyesen használt kifejezést rosszul magyarították meg az 1873:XXXIV. tc. rendelkezéseiben, utalva itt arra, hogy a községi illetőségre vonatkozó törvényhozást a társországok autonómiájába utalták. Lásd még: JÁSZI VIKTOR: *Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből*. Eggenberger Könyvkereskedés. Budapest, 1897. 91–93. pp. Az OPTK vonatkozó rendelkezései: „A polgári jogok teljes élvezete az állampolgárság által szereztetik meg. Ausztriai állampolgár gyermekeinek ezen örökös tartományokban az állampolgárság születés által sajátjuk.” (28. §) „Idegenek elnyerik az ausztriai állampolgárságot: nyilvános szolgálatba lépés által, oly üzlet megkezdése által, melynek folytatása az országban rendes letelepedést teszi szükségessé; ezen országokban teljes tíz évi szakadatlan lakás által, azon feltétel alatt azonban, hogy az idegen ezen időnek lefolyta alatt valamely büntetérti büntetést ne vont legyen magára.” (29. §) „A honosítás egy üzletnek vagy kézműnek megkezdése nélkül, és tíz év lefolyta előtt is kérhető a közigazgatási hatóságoknál, és azok által a kérelmező vagyonának, keresetkéességének és erkölcsi viseletének mivoltához képest megadathatik.” (30. §) „Egy mezei jószágának, háznak vagy teleknek csupán birlalása vagy ideiglenes használása által, kereskedésnek, gyárnak alapítása, vagy a kettő közül valamelyikbeni személyes megtelepedés nélkül, az ausztriai állampolgárság meg nem szereztetik.” (31. §) „Az állampolgárságnak elvesztése, kiköltözés vagy egy honpolgárnőnek külföldivel kötött házasságra lépése által, a kivándorlási törvények által határozatnak meg.” (32. §) HALLER: 1865. 36–38. pp. Fahrmeir szerint az osztrák polgári törvénykönyv játszotta az egyik meghatározó szerepet a modern állampolgársági jog fogalmának kialakulásában a német államokban. ANDREAS K. FAHRMEIR: *Nineteenth-Century German Citizenships: A Reconsideration*. The Historical Journal, Vol. 40. No. 3. 1997. 725. p. Milner is bemutatja az OPTK állampolgárságra vonatkozó rendelkezéseit. EMANUEL MILNER: *Die österreichische Staatsbürgerschaft und der gesetzartikel L:1879 über den Erwerb und Verlust Ungarischen Staatsbürgerschaft*. Verlag und Druck von Franz Fues. Tübingen, 1880. 4–13. pp. Adamovich egy általános osztrák birodalmi polgárjogról beszél. LUDWIG ADAMOVICH: *Handbuch des österreichischen Verfassungsrechts*. Springer-Verlag. Wien – New York, 1971. 475. p. Lásd

Balogh különbséget tett az állampolgárság és a honosság között. A honosok alatt azokat személyeket értette, akik az állam hatalma alatt álltak és kötelezettségek terheltek. Az állampolgároknak azokat az embereket tekintette, akik a közhatalom gyakorlásában részt vettek. A honosságot „tágabb értelmű állampolgárság”-ként fogta fel, amelynek tartalmában nem volt benne a politikai jogok gyakorlásának a lehetősége, míg az állampolgárság „szűkebb értelemben vett állampolgárságnak nevezhető e megkülönböztetés mellett, magába foglalva a szuverén hatalomban való részesedést, a politikai jogokkal való bírást”.⁸¹

Kmety szerint a magyar állam jogi népességét alkotó személyeket magyar állampolgároknak, államtagoknak, honpolgároknak vagy honfiaknak hívták. Az állampolgárságot „határozott jogi tartalommal bíró” állapotnak tekintette, amelynél fogva a jogok és a kötelezettségek tekintetében lényegesen eltér a külföldi honosságú személyek jogállásától.⁸²

Concha nem értett egyet Nagy Ernő azon véleményével, hogy az állampolgárság és a honosság között nincs különbség. A honos kifejezést először következetesen a büntetőtörvény használta először. A miniszteri javaslatban belföldi helyett a honos kifejezés szerepelt.⁸³ A honosságot és az állampolgárságot felváltva használták. Az állampolgárság „két abszolúte különböző kategóriára válik szét, melyek egyikét magyar jog szerint nem alap nélkül honosságnak, a másikat állampolgárságnak lehet nevezni”.⁸⁴ E logikai következtetés alapján tett különbséget az állampolgárság szűkebb és tágabb értelme között, amelynek következtében a honosságot az utóbbi kategóriába értette. Az államhoz való tartozással ipso iure keletkeztek az adott személyt terhelő jogok és kötelezettségek. Véleménye szerint az államhoz való tartozást fel lehet osztani az előbb említett kategóriákra, vagy az első állampolgársági törvény terminológiájával élve szűkebb és tágabb állampolgárságra. A honosság kifejezést akkor használták, amikor a „személyeknek jogi jelentőségű alaptulajdonsága az államhoz való tartozás alapján megállapítható”.⁸⁵

A polgár szó fogalmát a modern alkotmányjogba Rousseau hozta be a „citoyen” kifejezéssel.⁸⁶ A külföldi szakirodalom az állampolgárság fogalmán

még: uő.: *Grundriss des österreichischen Staatsrechtes (Verfassungs- und Verwaltungsrechtes)*. Druck und Verlag der Österr. Staatsdruckerei. Wien. 1927. 84–85. pp.

⁸¹ BALOGH: 1901. 71. p.

⁸² KMETY: 1911. 67–68. pp.

⁸³ CONCHA: 1928. 580. p.

⁸⁴ UO. 381. p.

⁸⁵ Uo. 385. p.

⁸⁶ A francia állampolgárság alakulásához lásd: VARGA NORBERT: *The Most Important Regulations of the Citizenship Law in the Late 18th and the 19th Centuries in France*. Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tom. 6/2. Fasc. 1–19. pp. Miskolc, 2005. 353–371. pp. Rousseau jelentőségét hangsúlyozta Szamel Lajos is, aki szerint ő tett először kísérletet az állampolgárság fogalmának meghatározására. Az alattvaló minőség jelentősége mellett kiemelte, hogy ez egy jogviszony a két fél között, amelynek lényeges eleme az állampolgárság erkölcsi tartalma. SZAMEL: 1972. 178–179. pp., vö. JEAN JACQUES ROUSSEAU: *Társadalmi szerződés*.

belül két külön jogi definíciót alakított ki. A német alkotmányjog az állampolgárság (Staatsbürgerthum) alatt értette azt, amikor az illető személy (Staatsbürger) az állampolgárt megillető teljes jogkört gyakorolta, és így részt vett a politika irányításában. Ha ez nem volt igaz, akkor magát a viszonyt honosságnak (Staatsangehörigkeit), míg a személyt honosnak (Staatsangehöriger) nevezte.⁸⁷

Ferdinándy ismertette Jellinek azon nézetét, amely az állampolgárnak négyféle státuszát különböztette meg. Az első a passzív állapot (status subjectionis), amelyben az egyénnek engedelmeskednie kellett az állammal szemben. A második a negatív státusz (status libertatis), amely keretében az állam a számára irreleváns területeken szabad mozgást biztosított polgára számára. A pozitív státusz (status civitas) volt a harmadik, amelynek keretében a polgár igényekkel (pl. védelem, jogok biztosítása) léphetett fel az állammal szemben. Az utolsó

Phönix-Oraveta. Budapest, 1947. 29–30. pp. Egy másik tanulmányában is Rousseau szerepét hangsúlyozta Szamel Lajos. A „közjogi személyiség” legfontosabb tényezőjeként mutatja be az állampolgárságot. uő. 1990. 5. p. A francia állampolgárság tekintetében Vutkovich kiemelte, hogy azt a francia forradalom teremtette meg, amely összefüggésben állt a népszuverenitás eszméjének kialakulásával. Rousseau-tól származtatta az egyének oly módon történő megkülönböztetését, hogy létezett a citoyen (állampolgár), aki részt vett a közhatalom gyakorlásában, és a sujet (alattvaló), aki a közakaratnak volt alárendelve. uő. 1908. 172. p. Ugyan ilyen értelemben használta a francia kifejezéseket Királyfi is. vő. KIRÁLYFI: 1912. 188. p. Riesenberget is Rousseau szerepét hangsúlyozta. Kiemelte még a francia deklaráció kulcsfontosságú szerepét. PETER RIESENBERG: *Citizenship in the Western Tradition. Plato to Rousseau*. The University of North Carolina Press. Chapel Hill-London, 1992. 259–266. pp. Az 1804-ben kiadott Code Civil szabályozta és fogalmazta meg először, hogy mi az az állampolgárság. Ekkor a fogalom még magánjogi tartalommal jelentkezett. KALLAI: 2005. 113. p. Ugyan ezen az állásponton volt Hajas is. Véleménye szerint a 19. század közepére alakult ki az az általánosan elfogadott nézet, hogy az állampolgárság szabályozása a közjog körébe tartozik. vő. HAJAS: 2005. 259–260. pp. A francia forradalom és a Code Civil szerepére utal Ruthe az állampolgársági jog fejlődésében. WALTER RUTHE: *Die organische Auffassung vom Staat und der Staatsangehörigkeit und die Frage der doppelten Staatsangehörigkeit*. Dissertations Verlag. Düsseldorf, 1938. 11. p. Az előzmények tekintetében Fahrmeier kiemelte, hogy a francia állampolgársági jog gyökerei a 18. századra tehető. FAHRMEIER: 1997. 725. p. Wells az állampolgárság kialakulását mutatja be a 18. századi francia alkotmányoktól egészen a Code Civil elfogadásáig. CHARLOTTE C. WELLS: *Law and Citizenship in Early Modern France*. The John Hopkins University Press. Baltimore-London, 1995. 140–146. pp. Az állampolgárság fogalmának fejlődését és a francia forradalom kapcsolatát vizsgálta Brubaker. ROGERS BRUBAKER: *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, Massachusetts-London, 1996. 39–49. pp. Lásd még: BERTRAND TAITHE: *Citizenship and Wars. France in Turmoil 1870–1871*. Harvard University Press. London – New York, 2001. passim

⁸⁷ NAGY: 1907. 106. p. A Staatsangehörige alatt értették az állam alattvalóját, míg a Staatsbürger jelentette az állampolgárt. vő. Ferdinándy, 1902. 201. p. Koellreutter is Staatsangehörigkeit kifejezés alatt a két fél közötti jogviszonyt értette. OTTO KOELLREUTTER: *Deutsches Verfassungsrecht ein Grundriss*. Junker und Dünhaupt Verlag. Berlin, 1935. 73. p. Az államhoz való tartozásra helyezte a hangsúlyt Rotermond. Ernst Rotermond: *Der Verlust der Staatsangehörigkeit mit besonderer Berücksichtigung des Deutschen Reiches*. Durck von Oscar Brandstetter. Leipzig, 1912. 11. p. Brubaker is különbséget tett a fent említett fogalmak között. A Staatsangehörige alatt értette az állampolgárságot, a Staatsbürger az állampolgárt jelentette. Az utóbbit vélte azonosnak a subject kifejezéssel. BRUBAKER: 1996. 69–70. pp.

pedig az aktív státusz (*status activitatis*) volt, amelynek keretében az illető személy részt vett az államhatalom gyakorlásában. Ezzel a felosztással Ferdinándy nem értett egyet, mert szerinte zavarja az egyén és az állam viszonyának megértését. A fogalom ilyen rendszerben történő elemzése magát a definíciót bontja meg, éppen úgy, mint ha az orvos az „embert nem működésre képes egészében, hanem csak *anatomice* tárgyalt szervezeti részében ismeri.”⁸⁸

A német rendszer hatással volt a magyar állampolgársági fogalmak differenciálására is. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a magyar alkotmányjog az állampolgárok ilyen megkülönböztetését nem ismerte, hiszen az említett két kifejezést vagylagosan használta. Az állampolgársággal kapcsolatos törvények (pl. 1868:XLIV. tc., 1878:V. tc., 1879:L. tc.) az állampolgárság és a honosság kifejezést egyaránt használták.⁸⁹

Ez a fogalmi megosztás felveti azt a kérdést, hogy a magyar alkotmányjogban van-e helye vagy van-e elég jogalap arra, hogy ezt a megkülönböztetést alkalmazzuk? Erre a kérdésre Nagy Ernő azt válaszolta, hogy a magyar állampolgárságnak nem az a lényege, hogy a polgárok milyen jogokat gyakorolnak, hanem hogy „képeességet ad mindama jogok megszerezhetőse, a melyeket a magyar állam tagjai számára biztosít.”⁹⁰ Ezt az 1848. évi törvények szellemével indokolta, amelyek a magyar népet akarták a jogokban részesíteni. Hasonlóképpen az 1868:XLIV. tc.-hez, amely kimondja, hogy a haza minden polgára az egységes magyar nemzetnek egyenjogú tagja. Ez nem felelt meg az első állampolgársági törvényünk rendelkezéseinek sem, hiszen ez a jogforrás az államhoz tartozókat minden megkülönböztetés nélkül állampolgároknak nevezte. Az állampolgárok az adott ország nemzetközi oltalma alatt álltak, amelynek következménye, hogy a honosság túlterjedt a községi illetőségen. Voltak olyan magas közjogi méltóságok (pl. miniszter, államtitkár, főispán), akikkel szemben meg-

⁸⁸ Ferdinándy: 1902. 201–202. pp.

⁸⁹ BALOGH: 1901. 71. p. Az 1868:XLIV. törvénycikkben a honpolgár kifejezést találhatjuk, ami megfelelt az állampolgárságnak. Erre példa a törvény bevezető rendelkezése. „Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja”. Az 1878:V. törvénycikknek is hasonló a tekintetben a szóhasználata. „Ezen kifejezés alatt „magyar honos” mindazok értetnek, a kik a magyar állam területén honossággal bírnak.” (1878:V. tc. 6. §) Az 1879. évi L. tc. címében és rendelkezéseiben is az állampolgárság kifejezést találhatjuk. A törvény címe: a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről. „A magyar korona összes országaiban az állampolgárság egy és ugyanaz.” (1879:L. tc. 1. §) Azt azonban megállapíthatjuk, hogy az egyes fogalmakat azonos tartalommal és ugyan annak a jogviszonynak a kifejezésére használták. Ez is azt mutatja, hogy az állampolgárság fogalmának kialakulása és a gyakorlati életben való megjelenése nem esett azonos időpontba. A közjogi gyakorlat által elfogadott állampolgársági fogalom csak 1879-re jelent meg. Ez sem jelentette azt, hogy a honosítás, honpolgárság kifejezést ne használták volna, hiszen a belügyminiszteri iratokban továbbra is megtalálhatók. A Magyar Országos Levéltárban fellelhető belügyminiszteri anyagokban a honosítás továbbra is szerepel. BM Ált. Irat. Mutató K 150. 1880–1890. I. 10.

⁹⁰ NAGY: 1907. 106. p.

kívánták az államhoz tartozást, hogy ne álljon politikai jogokat felfüggesztő ítélet hatálya alatt, vagy ne legyen olyan helyzetben, amely a közszolgálat gyakorlását kizárja. Szükséges volt még az állam hivatalos nyelvének az ismerete is. Ezért Nagy Ernő azon a véleményen volt, hogy „az állampolgárság és a honosság kifejezései megfelelő alkalmazást” nyerhetnek, ha „az állampolgárság egyik vagy másik oldalát akarjuk kiemelni, de mai alkotmányunkban nem képezhetnek egymás mellett, szigorúan szabatos, külön jogi fogalmakat.”⁹¹ E fogalmak között nem lehetett éles határvonalat húzni, mert jelentésüknél fogva közelítettek egymáshoz. Ha az állampolgárság tartalmát vizsgáljuk, akkor különbséget kellene tenni a szerint, hogy valaki a politikai jogok melyikét gyakorolhatta, gondolva itt az aktív és a passzív választójogra, az esküdtképessegre, a hivatali kvalifikációkra vagy az örökös főrendi házi tagságra. Az állampolgárságot elveszítette volna az illető, ha bármelyik előbb felsorolt kritériumot elfogánánk, mint az állampolgárság feltételét és szükségképpen elemét. Az előző logikai következtetés alapján, ha valaki nem szerepelt volna a választói névjegyzékben, akkor nem is számított volna magyar állampolgárnak.⁹²

A honosság és az állampolgárság között Kállai is különbséget tett, hiszen kijelentette, hogy a „mindennapi életben nagyobb jelentősége volt például a honosságnak, ami meghatározott lakóhelyet jelentette, ez volt az adóztatás, a sorozás és az esetleg választójog alapja.”⁹³

Az állam és polgára között létrejövő jogviszony mindenképp kétpólusú volt. Az egyik oldalon az állam szerepelt, akivel szemben mindig egy természetes személy állt. Az állampolgársági jogviszony nem elvont, absztrakt köteléket jelentett. Kérdésként merül fel, hogy csak az az állam lehet-e a jogviszony alanya, amely a nemzetközi jog szabályai értelmében elismert? A tudósok egy része tagadta, hogy a gyarmati sorsból felemelkedett államoknak lehetett volna ilyen joga anélkül, hogy nemzetközileg elismernék őket. Ezek az államok nem létesíthettek állampolgársági jogviszonyt. Természetesen ez Magyarország vonatkozásában nem merülhetett fel. Az állampolgársági jogviszony másik alanya a természetes személy volt. A polgári átalakulást megelőzően nem mindenki számított állampolgárnak. Az állampolgárságról szóló törvények pontosan meghatározzák azt, hogy ki lehetett magyar állampolgár. Az állampolgárság „olyan jogviszony, amelynek két alanya van: egy konkrét állam és egy nevesített fizikai személy.”⁹⁴

⁹¹ Uo. 107. p.

⁹² Bizonyos államokban az alkotmány alapján lehetőség lett volna ilyen irányú megkülönböztetésnek, mint például Belgiumban. Politikai jogokat csak azok a személyek szerezhettek, akinek a „nagyobb honosítás” (*grande Naturalisation*) adta meg az állampolgárságot, amely együtt járt a politikai jogok megszerzésével, szemben a „kisebb honosítással”. uo. 107. p.

⁹³ KÁLLAI: 2005. 113. p.

⁹⁴ Bajáki Veronika szerint nem csak természetes személyek lehettek e jogviszony alanyai, hanem jogi személyek is, amelynek vizsgálata azonban már a nemzetközi magánjog területére tartozott. BAJÁKI VERONIKA: *Az állampolgárság*. 119–120., in.: SCHMIDT PÉTER (szerk.): *Magyar alkotmányjog*. Budapest, 1976. Ugyan ezen a véleményen van Sári János is tanulmányában. SÁRI:

Az idegen és az állampolgár között élesen nem lehetett megvonni a határvonalat Ferdinándy szerint, mert saját hazája törvényeit külföldön is be kellett tartania. Általános szabály volt, hogy az idegenek nem részesedtek az államhatalomból.⁹⁵

Az ember, a személy vagy a személyiség fogalmával azonosította Ferdinándy az állampolgárságot, amely félreértésekhez vezethet a tekintetben, hogy feloldja a honpolgár és a külföldi (akár hontalan) közötti jogi különbséget. Természetesen nem csak tágan értelmezve, esetleg kiterjesztően lehet vizsgálni az állampolgárság fogalmának tartalmát, hanem pont ellenkezőleg is. E nézet oly mértékben leszűkíti annak tartalmát, hogy abba csak azok a személyek tartoztak volna, akiket megillet a választójog gyakorlása és a haza védelmének kötelezettsége. Az első felfogás nem állja meg a helyét, mert nem tett különbséget a magyar honos és a külföldi állampolgár között, amely nemzetközi bonyodalmakhoz vezethetett volna. Természetesen a második meghatározás sem volt helyes, mert nem lehetett annyira leszűkíteni az állampolgárság kategóriáját, hogy abba csak azok a személyek tartozzanak, akik legalább a politikai jogok egyikét élvezik és gyakorolják. A védkötelezettségtől sem lehetett függővé tenni az államhoz tartozást, mert ebben az esetben a nőket fosztották volna meg honosságuktól.

Ha az állampolgárságra, mint a jog egyik intézményére tekintünk, akkor azt is mondhatjuk, hogy azon jogszabályok összessége, amelyek az állampolgárság megszerzésének és elvesztésének eseteit rögzítik. A jogintézményi felfogás az állam szuverenitásával indokolható, hiszen saját maga határozta meg azokat a feltételeket, amelyek alapján valaki megszerezhet, vagy éppen ellenkezőleg elveszíthette a honosságát. E tekintetben figyelembe kellett venni a nemzetközi normákat. A jogintézményi felfogás azonban önmagában nem állta meg a helyét, hiszen az állampolgárságot annak komplexitásában kell vizsgálnunk. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy itt egy olyan kapcsolat jön létre az állam és a polgára között, amely ennél sokrétűbb volt. Ez a személyes jelleget öltő viszony legalább annyira lényeges volt, mint annak intézményi jellege. Ez a kapcsolat a modern államok nélkülözhetetlen velejárója. Ezért azt mondhatjuk, hogy a magyar állampolgárság egyfelől a jogszabályok összessége, másfelől

1987. 66. p. A jogi személyekkel kapcsolatban: IFJ. PAIKERT ALAJOS: *A jogi személyek állampolgársága*. Magyar Jogi Szemle. X. szám, V. évf. 1924. 305–313. A német jogirodalomban is foglalkoztak a témával. Lásd: ERNST MARBURG: *Staatsangehörigkeit und feindlicher Charakter juristischer Personen*. Verlag von Franz Vahlen. Berlin, 1927. 1–114. pp. ALFRED KÜHN: *Die Staatsangehörigkeit juristischer Personen und die Rechtsprechung der Gemischten Schiedsgerichtshöfe*. Durck: A. Robtenstcher, Durck der Göttingen Handelsdruckerei. Coburg, 1930. 1–57. p. HANS VON ROFE: *Die privatrechtliche Stellung der ausländischen juristischen Personen, insbesondere der juristischen Person des Privatrechts*. Göttingen, 1931. 2–21. p.

⁹⁵ Voltak olyan államok, ahol az idegeneket is terhelték bizonyos kötelezettségek. Ilyen a közterhekhez való hozzájárulás, vagy a védkötelezettség. Románia az utóbbi kötelezettséget úgy szabályozta, hogy azt azoknak is teljesíteni kell, akik az ország területén születtek, és nem tudták igazolni, hogy a védkötelezettségnek hazájukban eleget tettek. FERDINÁNDY: 1902. 200. p.

pedig olyan a jog által szabályozott viszony, amely az állam és polgára között jött létre. E viszony egyik pólusán az állam állt, aki biztosította az állampolgárai számára a védelmet az ország területén vagy külföldön, a politikai jogok gyakorlását a közvetlen vagy a közvetett demokrácia által nyújtott lehetőségek révén. Ennek fejében az állampolgárok kötelezettségekkel tartoztak.

E fogalom azonban magán hordozta az előbb említett jogi és személyi jellemzőkön túl az ország politikai, különösen nemzetiségi felfogását, erkölcsi és etikai értékrendjét. Időben és földrajzilag is meghatározott volt.⁹⁶

Szamel szerint az állampolgárságnak nem csak jogi, hanem erkölcsi tartalma is van, amely az állampolgári hűségben öltött testet.⁹⁷ Az érzelmi viszonyt hangsúlyozva Csizmadia kijelentette, hogy „az állam dologi alkotóelemének a terület tárgyi fogalmának a haza alanyi fogalma felel meg, míg az állam személyi alkotóelemét a népet mint tárgyi fogalmat a nemzet alanyi fogalma egyesíti.”⁹⁸

A magyar közjog mindenkit – nemre, korra, vallásra, vagyoni, testi és szellemi állapotára különbség nélkül állampolgárnak ismert el.⁹⁹ Nem tartotta elfogadhatónak azt az arisztokratikus felfogást Schvarcz, hogy csak az a magyar, akit vérségi viszony fűzi hazájához, hiszen ez „valódi bűn lenne a haza ellen. Ugyis kevesen vagyunk. Föl kell használnunk minden erőt a haza szolgálatában. Véleménye szerint nem helyénvaló, ha azt mondjuk, hogy „te rác vagy, te örmény vagy, te oláh vagy, te tót vagy, te meg német vagy, nem vagy valódi magyar!”¹⁰⁰

Szamel szerint az állampolgárság erkölcsi tartalmára először Rousseau mutatott rá.¹⁰¹ Lényeges elemének vélte, de szerinte ebből nem lehet arra a következtetésre jutni, hogy az állampolgárság meghatározásába erkölcsi elemeket kellené bevonni, de nem is lehet figyelmen kívül hagyni a szabályozás kialakításánál.¹⁰²

Ferenczy Ferenc szerint az „állampolgárság alaki szempontból az egyénnek valamely államhoz való szerves tartozását jelenti.”¹⁰³ E fogalmi meghatározás megegyezik más közjogászok nézeteivel. Ezt tekintették a fogalom egyik legfontosabb elemének. Az állampolgárság alaki szempontból történő megfogalmazását emelte ki Beleznai is. „Az állampolgárság alaki szempontból valamely egyénnek valamely államhoz való állandó jellegű szerves odatartozása, amely

⁹⁶ BESNYÓ: 1982. 18–20. p.

⁹⁷ SZAMEL: 1953. 167. p.

⁹⁸ CSIZMADIA: 1947. 24. p.

⁹⁹ FERENCZY F.: 1930. 16. p.

¹⁰⁰ SCHVARCZ GYULA: *Államintézményeink és a kor igényei*. Aigner. Budapest, 1879. 490–491. p.

¹⁰¹ SZAMEL: 1990. 6. vö. ROUSSEAU: 1947. 29–32. p.

¹⁰² SZAMEL: 1990. 6. p.

¹⁰³ FERENCZY F.: 1930. 16. p.

odatartozás determinálja az egyén közjogalanyi és magánjogalanyi minőségét.”¹⁰⁴

Ferenczy Ferenc véleménye szerint sem lehetett faji, etnikai és érzelmi okok alapján eldönteni, hogy ki tartozik a magyar államhoz. Érzelmi alapon nem lehetett volna azokat a nemzetiségieket magyar állampolgároknak tekinteni, akik a haza ellen fordultak. „Az állampolgárság úgy fajilag, mint érzelmileg közömbös fogalom. Mindig jogszabályok állapítják meg azt, hogy ki tartozik szervesen, államtagkép valamely államhoz.”¹⁰⁵ Az állampolgárság egy jogviszonyt jelent Ferenczy szerint az állam és polgára között. Egyet lehet érteni azon megállapításával, hogy az állampolgárt nem csak a jogszabályok fűzték az országhoz, hanem attól erősebb etikai, erkölcsi és érzelmi kötelékek is. „Az állam az azt alkotó egyének közös műve, melyet számtalan előző nemzedék épített és tartott fenn. Az államban benne él az ősök munkája és önfeláldozása és benne él az egyén, mint része az egésznek. Bízvást elmondhatjuk, hogy etikai és etnikai kötelékek erősebben hozzáfűzik az egyént az államhoz, mint bármely szigorú jogszabály.”¹⁰⁶ Az állampolgárság etikai és érzelmi oldalát emelte ki Tomcsányi is.¹⁰⁷

A lakóhely sem lehet irányadó az állampolgárság körülírásánál, mert ezen az alapon a külföldön élő honpolgárok veszítették volna el állampolgárságukat.¹⁰⁸

Beleznai szerint sem lehetett faji alapon megítélni, hogy ki minősül állampolgárnak. Ha ez lehetséges lett volna, akkor „nem lehettek volna és lehetnének más nemzetiségű magyar és magyar nemzetiségű idegen állampolgárok.”¹⁰⁹ Az érzelmi alapon történő meghatározást sem vélte helyesnek és elfogadhatónak. Az állampolgárság jogviszony jellege mellett fontosnak tartotta az állampolgárság „mélyenfekvő” momentumait is. Véleménye szerint az állampolgárt nem csak a jogszabályok kötötték a hazához. „Az állam ugyanis nem más, mint az államot alkotó egyesek és azok elődei által épített és fenntartott közös mű, melyben benne és tovább él az elődök munkája és önfeláldozása és benne él az egyén, mint a közös nyelv, szokások esetleg közös vallás, közös erkölcsök az általános emberiről alkotott azonos képzet, a közös történelmi múlt és a jövőben megvalósulni remélt azonos politikai aspirációk tényezőivel egygyé kovácsolt nemzettest atomja.”¹¹⁰ Véleménye szerint ehhez kapcsolódott még az egyik legfontosabb tényező: az állampolgári hűség.

¹⁰⁴ BELEZNAI: 1941. 12. p.

¹⁰⁵ FERENCZY F.: 1930. 17. p.

¹⁰⁶ Uo. 17. p.

¹⁰⁷ TOMCSÁNYI: 1940. 130–131. pp.

¹⁰⁸ FERENCZY F.: 1930. 17. p. Ezzel egyet értett Beleznai is. Ezért a szerző arra a nagyon helyes megállapításra jutott, hogy „az állampolgárság fajilag, érzelmileg indifferens fogalom, mégpedig azért, mert minden esetben jogszabályok határozzák meg azt, hogy ki áll organikus, államtagi kapcsolatban az állammal.” Végso következtetésként e fogalom jogviszony jelentőségét hangsúlyozta. vö. Beleznai, 1941. 13–14. p.

¹⁰⁹ Uo. 13. p.

¹¹⁰ Uo. 14–15. p.

Az állampolgári hűségre nagy hangsúlyt fektettek a közjogászok a ki- és a bevándorlás megakadályozása miatt. Az állampolgároktól elvárták az állam iránti hűség valamilyen módon történő kinyilatkoztatását.¹¹¹

Gyakorlatilag lehetséges volt, hogy valaki hontalannak minősült. Ez azonban csak ideiglenes helyzetet teremtett. Előfordulhatott, hogy valakit egy ország sem fogadott be honpolgárai közé vagy egyéb okok miatt egyik társadalomba sem tudott beilleszkedni. Ez egyben az állampolgárságnak a jelentőségére is ráirányítja a figyelmet.

A külföldiek és az állampolgárok jogi státuszukat tekintve eltértek egymástól. A jog- és cselekvőképeséget az állam magánjogi szabályai határozták meg. A közhatalom irányításában csak az állampolgár vehetett részt politikai jogainak gyakorlásán keresztül. Általában a viszonyosság érvényesült, amely alól azonban voltak kivételek mind a magánjog, mind pedig a közjog terén. Az állampolgárokat terhelhettek olyan kötelezettségek (pl. honvédelem), amelyeket a külföldieknek nem kellett teljesíteniük. Ez a magyar állam érdekeit szolgálta, nem pedig azt, hogy az idegeneknek kedvezményeket biztosítson. A haza védelmének erkölcsi tartalma is volt, mint a hazaszeretet, amelyet nem lehetett elvárni egy külföldi állampolgártól.¹¹²

Az állampolgárság fogalmának vizsgálata alaki és nem anyagi, tartalmi szempontból érdekes. A polgároknak eltérő volt a jogállásuk attól függően, hogy az állam mely területén éltek. Vagyoni és személyi viszonyaik is különbözőek lehettek. Ennél fogva az állampolgárság fogalma a magyar alkotmányjogban csak alaki szempontból vizsgálható. Magyar állampolgárnak csak az a személy számított, aki a magyar államhoz tartozott. „Az államhoz tartozás, vagyis a magyar állampolgárság, a magyar állampolgár és a szent korona között szerves összefüggést és a ebből folyólag közjogi viszonyt hoz létre, amely egyfelől kötelezettségeket ró az egyénre, másfelől jogokat biztosít részére az államhatalom szerveivel szemben és az államhatalomban való részesedés iránt. De az állampolgársággal jár jogoknak és kötelezettségeknek összege nem, kor és vagyoni állapot, nemkülönben terület szerint változó, s csak abban egyezik meg, hogy minden magyar állampolgár az ország szent koronájának tagja és alattvalója.”¹¹³ A jogok gyakorlásának mértéke nem zárt ki senkit az állampolgársági jogviszonyból.¹¹⁴ A magyar közjog nem tett különbséget az államhoz tartozók és az állampolgárok között. Minden államhoz tartozó személy nemre, korra, vallási hovatartozásra és vagyoni viszonyaira tekintet nélkül magyar állampolgárnak minősült.

Az állampolgárság fogalma viszonylagos állandóságot mutat a magyar közjogban. Tartalmának meghatározásban vannak különbségek, amelyek az egyes

¹¹¹ KALLAI: 2005. 113. p.

¹¹² TOMCSÁNYI: 1940. 131. p.

¹¹³ FERDINÁNDY: 1902. 201. p.

¹¹⁴ A nők esetét Ferdinándy külön nevesítette, akiknek fiú gyermekei már az állampolgárságból származó jogokat gyakorolhattak. uo. 201. p.

jogszabályok rendelkezéseiben jelentkeztek. A közjogászok által adott definíciók megegyeztek abban, hogy az állampolgárság két fél között jön létre. Az egyik oldalon az állam, míg a másikon egy természetes személy állt. Az állampolgárság leglényegesebb eleme a felek között létrejövő jogviszony volt.

Az állampolgárság a magyar alkotmányjogban a polgári átalakulás terméke volt, amely egész Európában közel azonos időben jelent meg. A rendi jog nem ismerte a kifejezést, hiszen a társadalmon belüli különbségek nem adtak rá lehetőséget, hogy a modern értelemben vett fogalom felváltsa a honpolgárságot és a honfiúságot. A jogegyenlőség és a szuverenitás eszmerendszere mozdította elő az állampolgársági jog fejlődését. Rendezni kellett az állam és polgára közötti viszonyt, pontosan meg kellett határozni annak tartalmát. Ehhez azonban elengedhetetlen volt, hogy megjelenjen az állampolgárság fogalma.

NORBERT VARGA

THE EMERGENCE OF THE CONCEPT OF CITIZENSHIP IN HUNGARIAN PUBLIC LAW

(Summary)

The emergence of the concept of citizenship ("állampolgárság") and its integration into public law are the products of the bourgeois transformation. We do not encounter this concept in the feudal period, since the expressions "honosság" or "honpolgárság" (approximately: nationality, status as a national) were then used to denote one's link to the Hungarian state. This is why the study of the origin and the content of this term pose problems. The interpretation of the concept of citizenship is necessary for a discussion of the evolution of the legislation and the legal practice, since the changes concerning the concept went parallel with the developments in legislative history. The consequence of the latter process is that the external form of appearance, as well as the name of this concept under public law have both undergone a change, which was induced by a modification of its content. The path to the analysis of the details leads through the generation of the concept, which is a very complex phenomenon in the world of law, since it is necessary to also pay attention to social and economic changes.

Citizenship in Hungarian constitutional law was the product of the bourgeois transformation, which appeared all over Europe at around the same time. Feudal law was unaware of this phrase, since the differences within society did not provide an opportunity for the concept of citizenship in the modern sense to replace the earlier notions of nationality. The ideology of equality and

sovereignty fostered the development of citizenship law. It was necessary to settle the relationship between the state and its citizen, and to precisely define the content of this relationship. For this, however, it was indispensable that the concept of citizenship emerge.